

Ο χώρος και ο χρόνος της απόρριψης των μεταναστών στο κέντρο της Αθήνας

Γιώργος Κανδύλης

Εισαγωγή: ένα τυφλό σημείο στην περιοχή της κρίσης

Μία από τις εισηγήσεις στον κύκλο σεμιναρίων που αποτυπώνεται σε αυτόν τον τόμο, εκείνη της 12ης Μαΐου 2011, σχετικά με ζητήματα επιτήρησης και αστυνόμευσης του αστικού χώρου, διακόπηκε απρόσμενα, όταν η πορεία διαμαρτυρίας περίπου 500 ανθρώπων που κρατούσαν κατά κύριο λόγο ελληνικές σημαίες και φώναζαν συνθήματα κατά των «ξένων», κατέληξε σε επιθέσεις εναντίον Αράβων και Ασιατών μεταναστών στους δρόμους γύρω από το κτήριο του Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών. Από τα παράθυρα της οδού Αθηνάς μπορούσαμε να δούμε το πλήθος να επευφημεί τις απειλές και τις βιαιοπραγίες, υπό τη διακριτική επιτήρηση της παρούσας αστυνομικής δύναμης. Ήταν ίσως η πιο θεαματική και σίγουρα η πιο συλλογική στιγμή του πογκρόμ που ακολούθησε τη δολοφονία του 44χρονου Μανόλη Καντάρη από δύο δράστες αφγανικής καταγωγής δύο μέρες νωρίτερα, στην οδό 3^{ης} Σεπτεμβρίου.

Σε δημοσιογραφικούς, πολιτικούς και διοικητικούς λόγους το κέντρο της Αθήνας είναι όλο και πιο συχνά μια περιοχή καθολικής υποβάθμισης, η οποία πέρα από τα πολεοδομικά και οικιστικά χαρακτηριστικά της, συμπαρασύρει τον κοινωνικό ιστό της πόλης στην κρίση και τη διάλυση. Από τον κίτρινο σκανδαλοθηρικό¹ μέχρι τον έγκριτο Τύπο², περνώντας από

---

¹ «Το φως του ήλιου έχει δώσει τη θέση του στο σκοτάδι. Οι δρόμοι της πόλης ερημώνουν και οι κάτοικοι του κέντρου κλειδαμπαρώνουν τις πόρτες τους. Η εγκληματικότητα σκορπά φόβο σε όποιον ρισκάρει να περάσει από τις περιοχές υψίστου κινδύνου! Άλλωστε, μετά τις δέκα το βράδυ, στο άβατο του κέντρου θέση έχουν μόνο όσοι ανήκουν στο περιθώριο», Espresso, 26/9/2010.

² «Η αβελτηρία από πλευράς του κράτους, η επιδίωξη του βραχυπρόθεσμου συμφέροντος με απόλυτη αδιαφορία για τις μακροπρόθεσμες επιπτώσεις από πλευράς του ιδιωτικού

τα free press έντυπα³, μπορεί κανείς να διαπιστώσει την καταγραφή μίας αγωνίας που συνδέει, κάποτε με ακαταμάχητη ευκολία, ετερόκλητα ζητήματα (όπως η μικρο-παραβατικότητα, το έγκλημα, η μετανάστευση, η πορνεία, το παράνομο εμπόριο, τα κυκλώματα προστασίας, το εμπόριο ναρκωτικών, η διαμαρτυρία, οι πορείες ή η παράνομη στάθμευση) κάτω από έναν κοινό προβληματισμό: εκείνον που βλέπει το κέντρο της πόλης να «γκετοποιείται» (Καλαντζοπούλου κ.ά. 2011) και να παραδίδεται σε έναν κύκλο ανομίας, που υποθάλλει τη σύγκρουση και τη βία.⁴ Παρόμοια, μια σειρά από κείμενα πολιτικής, από το «Σχέδιο για το Ιστορικό Κέντρο» της Επιτροπής Περιβάλλοντος της Βουλής⁵, μέχρι τις αποφάσεις του Υπουρ-

---

τομέα, ο συβαρατισμός και, βεβαίως, η επικρατούσα αριστερή ιδεολογία συνέβαλαν ώστε σήμερα, με τουλάχιστον 400.000 λαθρομετανάστες στη χώρα, οι περισσότεροι των οποίων στοιβάζονται υπό άθλιες συνθήκες στην πρωτεύουσα, το ιστορικό κέντρο της Αθήνας να έχει ουσιαστικά καταληφθεί από «βαρβάρους», Καθημερινή, 6/1/2011.

³ «Όλοι περίμεναν ότι εδώ θα γεννιόταν το Σόχο της Αθήνας. Αλλά η πραγματικότητα αποδείχτηκε διαφορετική. Έτσι, το παλιό εμπορικό κέντρο της πόλης μεταμορφώθηκε βαθμηδόν σ' ένα σκληρό γκέτο με άεργους μετανάστες, ναρκωτικά, πόρνες και άστεγους. Κάτω από τα τελευταία λοφτ και τις γκαλερί, η περιοχή κυριαρχείται πια από τους πιο απελπισμένους παρίες της», LIFO, 4/10/2007.

⁴ Όπως τονίζουν οι Καλαντζοπούλου κ.ά. (2011), η συζήτηση περί της υποβάθμισης του κέντρου της Αθήνας, ακόμα και με όρους όπως το «γκέτο», δεν είναι καινούρια. Οι ίδιες εντοπίζουν την επανεμφάνιση του συγκεκριμένου όρου στην μετα-ολυμπιακή περίοδο και αποδίδουν αυτή την επανεμφάνιση στη μετάθεση των αιτιών των ποικίλων προβλημάτων μακριά από συγκεκριμένες πολιτικές αποφάσεις ή δομικά προβλήματα, μέσα από τον στιγματισμό ομάδων και περιοχών. Επεκτείνοντας αυτό το συλλογισμό, τονίζουν ότι «[η γκετολογία] συμβολικά (αλλά και πολιτικά), θέτει τα όρια ανάμεσα στην «κανονικότητα» της πόλης (και των κατοίκων της) και στο Άλλο το οποίο απειλεί αυτήν την κανονικότητα».

⁵ «[Η] υποβάθμιση που παρατηρείται (...) είναι ραγδαία και οδηγεί με μαθηματική ακρίβεια σε μη αναστρέψιμες καταστάσεις». «[Η] αναβάθμιση του Ιστορικού Κέντρου της Αθήνας δεν επιλύεται με επιχειρήσεις «σκούπα» αλλά μέσα από μια οργανωμένη και σε βάθος χρόνου παρέμβαση που θα αντιμετωπίζει πολεοδομικά, αρχιτεκτονικά, περιβαλλοντικά, κοινωνικά και οικονομικά ζητήματα. Ουσιαστικά μέσα από ένα «Κοινωνικό, Οικονομικό και Περιβαλλοντικό» Ξενοκράτη», Ειδική Μόνιμη Επιτροπή Προστασίας Περιβάλλοντος, «Ένα Σχέδιο για το Ιστορικό Κέντρο της Αθήνας», 29/3/2010, <http://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/510129c4-d278-40e7-8009e77fc230adef/epitrophPeriballontosPorisma IstorikouKentrouAthinas.doc>

γικού Συμβουλίου⁶ και από το Πρόγραμμα αστικών αναπλάσεων του Υπουργείου Περιβάλλοντος με τίτλο «Αθήνα 2014»⁷, μέχρι τις παρεμβάσεις του Συνηγόρου του Πολίτη⁸, πιστοποιούν, παρά τις σημαντικές μεταξύ τους διαφοροποιήσεις, την κατίσχυση της αναπαράστασης του κέντρου σε κατάσταση πολιορκίας, καλώντας σε εφ' αρμογή πολιτικών «ανάκτησης». Παραδόξως όμως, ο εκτενής κατάλογος των επικαλούμενων μορφών βίας παρουσίαζε, τουλάχιστον μέχρι τα γεγονότα εκείνου του Μαΐου, έναν ορισμένο προϋδεασμό. Το ζήτημα της ρατσιστικής βίας είτε απουσίαζε εντελώς, είτε παρουσιαζόταν ως δευτερογενές σύμπτωμα της «κρίσης του κέντρου» και όχι ως ένα από τα συστατικά της.⁹

Το παρόν κείμενο δεν αφορά τη ρατσιστική βία καθαυτή και δεν επιχειρεί μία συστηματική καταγραφή της έκτασης, του είδους και της εξάπλω-

⁶ «Ο σχεδιασμός μας για την Αθήνα είναι συνολικός(...). Όμως (...), πρώτο μας μέλημα είναι να μπει καταρχήν τάξη και να αποτραπεί η αναταραχή και η βία, απ' όπου κι αν προέρχεται». Εισήγηση του Πρωθυπουργού στο Υπ. Συμβούλιο της 16/5/2011 που κατέληξε στο «Σχέδιο Δράσης για το Κέντρο της Αθήνας, <http://government.gov.gr/2011/05/17/13612/>.

⁷ «Η εικόνα αυτής της πόλης είναι η εικόνα του σημερινού πολιτισμού μας. Είναι η εικόνα μιας πόλης σε γενική κρίση, που αποκαλύπτει και άλλες κρίσεις, κρίσεις αξιών: κοινωνικών-περιβαλλοντικών-οικονομικών». Παρουσίαση του Προγράμματος Αθήνα 2014 από την Υπουργό Περιβάλλοντος, 14/6/2010, <http://www.ypeka.gr/Default.aspx?tabid=362&snid=524>=367.

⁸ «[Τ]ο ιστορικό κέντρο και η ευρύτερη περιοχή γίνεται χώρος υπέρμετρης συγκέντρωσης νεοφερμένων μεταναστών «χωρίς χαρτιά» και αιτούντων άσυλο, χωρίς δίκτυα υποδοχής, εργασία και στέγη, με υψηλή θεατότητα στο δημόσιο χώρο και ρυπογόνες πρακτικές, αλλά και ανάπτυξη μικρο-εγκληματικότητας επιβίωσης, η μεγάλη έκταση της οποίας επηρεάζει αποφασιστικά την ποιότητα της καθημερινής ζωής των πολιτών, αποθαρρύνει την επισκεψιμότητα, και συμβάλλει στην περαιτέρω υποβάθμιση της περιοχής. Στο πλαίσιο αυτό δημιουργούνται δίκτυα «μαύρης αγοράς» ναρκωτικών, κλοπιμαίων, παραεμπορίου και πορνείας, που συντηρούν και αναπαράγουν αυτή την ανομική κατάσταση». Εκτιμήσεις του Συνηγόρου του Πολίτη για το ιστορικό εμπορικό κέντρο Αθηνών, 13/7/2010, <http://new.synigoros.gr/?i=human-rights.el.ellipis-astunomeusi.56709>.

⁹ Η πρώτη σαφής διαφοροποίηση καταγράφηκε σε απόφαση του νεοσυσταθέντος τότε Συμβουλίου Ενταξης Μεταναστών του Δήμου Αθηναίων (1/11/2011), όπου γίνεται λόγος για «εντεινόμενη και οργανωμένη ρατσιστική βία», ενώ διαπιστώνεται η «επιλήψιμη ανοχή» της αστυνομίας.

σής της.¹⁰ Κινείται ωστόσο γύρω από μία βασική παραδοχή, ότι η ρατσιστική βία, ακροδεξιά ή μη, πρέπει να γίνεται αντιληπτή σε σχέση με το *κίνημα απόρριψης* της παρουσίας των μεταναστών και της εθνοτικής ποικιλομορφίας (βλ. della Porta 2008 για μια επισκόπηση της συμβολής της θεωρίας των κοινωνικών κινήματων στην ερμηνεία της πολιτικής βίας).

Έχουμε υποστηρίξει αλλού (Καβουλάκος & Κανδύλης 2010 & 2011, Kandyli & Kavoulakos in press, βλ. και Καβουλάκος στον παρόντα τόμο) τη θέση ότι η απορριπτική δράση στο κέντρο της Αθήνας έχει χαρακτηριστικά κινήματος και ότι επομένως είναι δόκιμη η προσέγγισή της με εργαλεία της θεωρίας των κοινωνικών κινήματων: ο εντοπισμός της δομής των πολιτικών ευκαιριών που αξιοποιεί, η ανάλυση των νοηματικών πλαισίων που επικαλείται, η διαλεκτική της αντιπαράθεση με το ευρύτερο κίνημα της *αποδοχής* κοκ. Εδώ υποστηρίζω ότι οι μορφές και η ένταση της ρατσιστικής βίας, όπως τις γνωρίζουμε εδώ και λίγο καιρό στο πεδίο του κέντρου της Αθήνας, εξαρτώνται άμεσα από την ύπαρξη, την ανάπτυξη, τις επιτυχίες αλλά και τους περιορισμούς του κινήματος της απόρριψης.¹¹ Πιο συγκεκριμένα, ότι η ρατσιστική βία σήμερα περνά από τη σφαίρα των ιδιωτικών υποθέσεων στη σφαίρα του δημόσιου χώρου και για να συμβεί αυτή η μετάβαση, ο ρόλος ενός απορριπτικού λόγου που κατορθώνει να διατυπωθεί με όρους τοπικού κινήματος είναι κρίσιμος. Και επιπλέον ότι η ίδια μετάβαση συνδέεται με τη νοηματική κατάσκευη τόπων για τους οποίους η ρατσιστική βία, θεωρούμενη ως εύλογη ή ακόμα και γοητευτική, καθίσταται στοιχείο της ταυτότητάς τους.

---

¹⁰ Για μία πρώτη απόπειρα συστηματικής καταγραφής βλ. Δίκτυο Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας 2012.

¹¹ Αισθάνομαι ότι και στο επιχείρημα αυτό συμφωνούμε με τον Κ. Καβουλάκο, με τον οποίο μοιραστήκαμε από την αρχή τους προβληματισμούς που οδήγησαν στη διερεύνηση της απόρριψης ως κινήματος, όπως άλλωστε και την ίδια την πορεία της έρευνας μέχρι σήμερα (βλ. και τη συμβολή του ίδιου στον παρόντα τόμο). Εξυπακούεται ότι οι αδυναμίες του παρόντος κειμένου βαρύνουν αποκλειστικά τον υπογράφο.

Η απόρριψη, η ρατσιστική βία και οι τόποι τους

Τα κινήματα τοποθετούν τη δράση τους μέσα σε νοηματικές κατασκευές σχετικά με τις ιδιότητες των τόπων όπου αυτή εκτυλίσσεται και που αυτή αφορά. Αντλώντας από την εκτενή συζήτηση γύρω από αυτήν την ιδέα της πλαισίωσης του λόγου και της δράσης των κινήματων (Snow κ.ά. 1986, Benford & Snow 2000), η Martin (2003) κάνει λόγο για την *πλαισίωση του τόπου* (place framing), εννοώντας την επίκληση από τη μεριά των ακτιβιστών των υλικών και συμβολικών ιδιοτήτων των τόπων και επομένως για μια απαραίτητη *νοηματική κατασκευή* των τόπων. Ανάμεσα στα άλλα καθήκοντά τους, τα κινήματα αναλαμβάνουν να *γεωγραφούν*, ασφαλώς όχι χωρίς αντιφάσεις, συγκρούσεις και ανατοποθετήσεις. Στόχος αυτού του κειμένου είναι να παρακολουθήσει τη γεωγραφική τοποθέτηση της απόρριψης των μεταναστών, όπως πραγματοποιείται από τους κινήματικούς φορείς της, θεωρώντας ότι η επιτυχημένη διατύπωση μιας γεωγραφίας της απόρριψης από τη μεριά τους, αποτέλεσε (και αποτελεί) προϋπόθεση για την εξάπλωση της βίας.

Το κίνημα της απόρριψης δεν έχει μία ενιαία φωνή, όπως συμβαίνει άλλωστε συνήθως με τα κινήματα. Το υλικό της διερεύνησης αντλείται από ένα σύνολο κειμένων, ετερόκλητο ως προς τους παραγωγούς, τις προθέσεις και τους τρόπους κυκλοφορίας. Παρακάμπτοντας ως ένα βαθμό το ζήτημα αυτής της ετερογένειας, επιχειρείται παρακάτω να εντοπιστούν ορισμένες βασικές αντιλήψεις γύρω από την ουσία των τόπων της απόρριψης.

Η ρατσιστική βία στην Ελλάδα, παρά τη σιωπή που συνήθως την περιβάλλει, δεν είναι ασφαλώς νέο φαινόμενο. Ωστόσο ανάμεσα στα παλιότερα και τα πιο πρόσφατα «περιστατικά» μπορεί κανείς να παρατηρήσει μία σημαντική διαφοροποίηση. Δίπλα στις επιθέσεις από δράστες που κινούνται κρυφά, χτυπούν και έπειτα εξαφανίζονται, εμφανίζονται οι επιθέσεις που ενδύονται το μανδύα της ανοιχτής συλλογικής δράσης: εκκαθάριση της πλατείας Αγίου Παντελεήμονα Αχαρνών και αργότερα της πλατείας Αττικής από ομάδες επαγρύπνησης, διαμαρτυρίες έξω από άτυπα

τζαμιά ή κτήρια κατοικίας μεταναστών, πορείες που καταλήγουν σε βιαιότητες εναντίον μεταναστών και εναντίον χώρων που οι τελευταίοι οικειοποιούνται. Πρόκειται μάλιστα για δημόσια γεγονότα που οι διοργανωτές τους γνωστοποιούν από πριν ως τέτοια, και που επικαλούνται μετά για να κατάδειξουν το μέγεθος των προβλημάτων που αντιμετωπίζουν αλλά και τη δυναμική όσων αντιδρούν, αποσιωπώντας βέβαια τη διάσταση της άσκησης φυσικής βίας.

Πρόκειται επομένως (και) για μια διαφοροποίηση *γεωγραφική*. Οι τόποι που αντιστοιχούν στη σκιάδη επίθεση είναι κι αυτοί σκιάδεις και απόκρυφοι: μια σκοτεινή γωνία, μια στάση λεωφορείου νωρίς το πρωί, μια κατοικία την ώρα της ανάπαυσης, όλα σκηνές ενός θεάτρου βίας που αποφεύγει τους θεατές, ενός ξεκαθαρίσματος εθνοτικών λογαριασμών από έναν ή λίγους μυστικούς εκδικητές της εθνικής καθαρότητας. Οι τόποι όπου διαδραματίζεται η δημόσια επίθεση, δρόμοι, πλατείες, σημεία με συμβολικό εξοπλισμό, είναι αντίθετα ορατοί και δημόσιοι: τους καθιστά τέτοιους ακριβώς η διαμαρτυρία που επιδιώκει να παρουσιάσει την απόρριψη ως συλλογικό αίτημα και καθήκον αυτών που πλήττονται από την παρουσία των μεταναστών δίπλα τους και που έχουν αποκλειστικό δικαίωμα να ορίζουν ποιος ανήκει και ποιος δεν ανήκει εκεί, στη βάση της εθνοτικής διαφοράς. Θα μπορούσε κανείς από αυτή την άποψη να αντιμετωπίσει την κυρίαρχη γεωγραφική αφήγηση που θέλει το κέντρο της Αθήνας να παρασύρεται στη δίνη μιας καθολικής κρίσης ως *ρηματική ευκαιρία* (Koopmans & Statham 1999) για την εκδήλωση της νέας γεωγραφίας της ρατσιστικής βίας. Η αναγωγή, εκ μέρους πολιτικών, διοικητικών και δημοσιογραφικών ελίτ, της παρουσίας των ξένων σε πρόβλημα, προσφέρει ένα δυναμικό απορριπτικής κινητοποίησης (Koopmans 1996). Ιδιαίτερα όμως, η σπουδή με την οποία οι ίδιες ελίτ αναπαριστούν το κέντρο με πολεμικούς όρους, ως απολεσθέν έδαφος που πρέπει να ανακτηθεί, τη στιγμή που αδυνατούν να παρουσιάσουν ένα συνεκτικό σχέδιο για το τι ακριβώς σημαίνει αυτό και πώς μπορεί να γίνει, προσφέρει ένα δυναμικό αναπλαισίωσης της ρατσιστικής βίας.

Ωστόσο αυτή η σχέση ανάμεσα στον κυρίαρχο λόγο και στη ρατσιστική βία δεν ενεργοποιείται αυτόματα. Κατά τον Koormans (1996: 201) διαμεσολαβείται από την αδυναμία των ελίτ να επιλύσουν το ζήτημα που οι ίδιες ανακινούν και από την απουσία άλλων (μη-βίαιων) οδών για την άσκηση πίεσης. Ο Koormans θεωρεί ότι η κύρια εναλλακτική στη βία επιλογή είναι η υποστήριξη των ακροδεξιών και ρατσιστικών κομμάτων. Επισημαίνει (στο ίδιο: 213) ότι η άκρα δεξιά διαφέρει ως προς αυτό από άλλα κινήματα, καθώς σπάνια επιλέγει πιο μετριοπαθείς μορφές «εξωκοινοβουλευτικής κινητοποίησης», για τρεις λόγους. Πρώτον, διότι δεν διαθέτει μαζική βάση, δεύτερον διότι οι αντιλήψεις της, αν και συχνά διαδεδομένες, παραμένουν σε μεγάλο βαθμό ταμπού (και επομένως αρκετοί επιλέγουν την ανώνυμη δράση οποιασδήποτε μορφής) και τρίτον διότι η χρήση της βίας δεν έχει μόνο στρατηγικό χαρακτήρα αλλά συχνά (ίσως κυρίως) τον χαρακτήρα της έκφρασης μιας κουλτούρας της βίας.

Παρότι όντως ο απορριπτικός λόγος των ελίτ συμβάλλει στην εξάπλωση ενός ηθικού πανικού και παρότι όντως φαίνονται να βρίσκονται σε αδυναμία διαχείρισης της καθολικής κρίσης για την οποία μιλούν, το τρίτο μέρος του επιχειρήματος του Koormans μοιάζει να μην έχει εφαρμογή στην Αθήνα. Αντίθετα, η ρατσιστική βία συνυπάρχει με άλλες οδούς έκφρασης της απόρριψης, και συνδιαλέγεται μαζί τους, σε μια, για την ώρα τουλάχιστον, κοινά επωφελή σχέση. Η ψήφος στον ΛαΟΣ, η παρακολούθηση ακροδεξιών τηλεοπτικών εκπομπών μίσους και συνωνομοσιολογίας, η ψήφος στη δημοτική παράταξη της νεοναζιστικής Χρυσής Αυγής, η ρατσιστική προπαγάνδα μέσω πλήθους ακροδεξιών ιστοσελίδων, η ανάδειξη στελεχών-εκπροσώπων της απορριπτικής θέσης, οι συγκεντρώσεις διαμαρτυρίας και η ρατσιστική βία συνδιαμορφώνουν μία απορριπτική οικολογία. Παρά το γεγονός ότι οι εσωτερικοί ανταγωνισμοί γέρνουν την πλάστιγγα τότε προς τη μια και τότε την άλλη μερίδα, το σύνολο φαίνεται να λειτουργεί αποτελεσματικά.

Κάτι τέτοιο επιτυγχάνεται χάρη στη δημιουργία ενός *ενδιάμεσου τόπου* της απόρριψης, ανάμεσα στο πλήθος των εξατομικευμένων προκαταλήψεων

και φόβων από τη μια και στη μεγάλη αφήγηση ενός έθνους σε κρίση και υπό το κράτος της ξένης απειλής από την άλλη. Με άλλα λόγια, δεν είναι δυνατόν να κατανοήσουμε τη ρατσιστική βία μόνο ως αποτέλεσμα ευρύτερων κοινωνικών μετασχηματισμών (π.χ. της «κρίσης», της εξάπλωσης της ανασφάλειας κ.ο.κ.). Και αυτό γιατί οι γενικές κοινωνικές αναπαραστάσεις που συνθέτουν τη ρατσιστική απόρριψη ενεργοποιούνται με την *τοποθέτησή* τους στα πρακτικά και τετριμμένα πλαίσια της καθημερινής ζωής (Sparks κ.α. 2001).

Οι ρηματικές πρακτικές που κατασκευάζουν αυτόν τον ενδιάμεσο τόπο στην περίπτωση της «περιοχής του Αγίου Παντελεήμονα» είναι το θέμα της επόμενης ενότητας. Για την εξέτασή τους αξιοποιείται η θεωρητική πρόταση της Kurtz (2003) σχετικά με τις *κλίμακες της πλαισίωσης* (scale frames). Η Kurtz ενδιαφέρεται ειδικά για τις ρηματικές πρακτικές που κατασκευάζουν νοηματικούς δεσμούς ανάμεσα στη γεωγραφική κλίμακα στην οποία ένα κοινωνικό πρόβλημα βιώνεται και σε εκείνη ή εκείνες όπου το πρόβλημα επιλύεται (ή θεωρείται ότι επιλύεται). Προχωρά στον εντοπισμό τριών ιδιωμάτων με τα οποία διατυπώνεται αυτή η σχέση, διακρίνοντας τις κλίμακες της *ρύθμισης*, εκείνες δηλαδή στις οποίες ένα πρόβλημα θεωρείται ότι πρέπει να τύχει διαχείρισης, τις κλίμακες της *ένταξης και του αποκλεισμού*, εκείνες που ορίζουν ποιος/τι ανήκει ή δεν ανήκει σε έναν τόπο και τις κλίμακες ως *αναλυτικές κατηγορίες*, εκείνες όπου ένα πρόβλημα θεωρείται ότι πρέπει να τοποθετηθεί ώστε να κατανοηθεί στις πραγματικές του διαστάσεις. Ο όρος «ιδίωμα» υπονοεί ότι πρόκειται για τρόπους εκφοράς που λειτουργούν συμπληρωματικά και ενδεχομένως τέμνονται σε μία και μόνο ρηματική πρακτική. Επιπλέον η Kurtz επισημαίνει ότι τα κινήματα πλαισιώνουν τις δικές τους κλίμακες σε αντίστιξη με τον περί κλιμάκων λόγο των αντιπάλων τους και εισάγει έτσι το ζήτημα της γεωγραφικής αντιπαράθεσης στον προβληματισμό περί της διαλεκτικής σχέσης μεταξύ κινήματων και αντι-κινήματων (βλ. ενδεικτικά, Zald & Useem 1982, Meyer & Staggenborg 1996, Dixon 2008).

Ταυτόχρονα, η πλαισίωση της κλίμακας προϋποθέτει και εμπεριέχει την αναφορά σε έναν λιγότερο ή περισσότερο ορισμένο χρόνο, στον οποίο ο προσδιορισμός της κλίμακας αποκτά νόημα. Τα νοηματικά πλαίσια αναφέρονται ταυτόχρονα σε χωρικές και χρονικές κλίμακες (McCann 2003). Για παράδειγμα, η ιδέα του ανήκειν σε μια γειτονιά οικοδομείται πάνω σε σχέσεις με αντικείμενα και ανθρώπους που εμφανίζονται μεν σε ορισμένες χωρικές διατάξεις, δεν νοούνται όμως ανεξάρτητα από τις χρονικές παραμέτρους που ορίζουν η μνήμη, η αίσθηση της παράδοσης, η αίσθηση μίας κοινής προοπτικής κ.ο.κ.

Οι κλίμακες της απόρριψης

Η σειρά των γεγονότων που εκτυλίχθηκαν από το Νοέμβριο του 2008 στην «περιοχή του Αγ. Παντελεήμονα» της Αχαρνών, η αξιοποίησή τους, από φορείς του απορριπτικού λόγου, ως ενός παραδείγματος που θα έπρεπε να βρει μιμητές και αλλού και τελικά η ίδια η εμφάνιση του ρατσισμού με όρους τοπικού κινήματος συνιστούν ήδη μία *αλλαγή κλίμακας* για τον ρατσιστικό λόγο στην Ελλάδα. Αν θεωρήσουμε ότι από τις αρχές της δεκαετίας του '90 ο αντιμεταναστευτικός λόγος αφορούσε κατά κύριο λόγο την καταγγελία της εισβολής των ξένων στο εθνικό σώμα συνολικά, το νέο παράδειγμα στρέφει την προσοχή στους αλλότριους εισβολείς στους άμεσους τόπους κατοικίας των μελών αυτού του σώματος. Ακολουθώντας τη διάκριση της Kurtz, ό,τι ακολουθεί αφορά την ανάλυση των ιδιωμάτων με τα οποία το κίνημα της απόρριψης περιγράφει και πραγματοποιεί αυτή την αλλαγή, στις χωρικές και τις χρονικές διαστάσεις της.

Περιγράφοντας το οικείο και το αλλότριο

Για να οριστεί κάποιος ή κάτι ως απόβλητο(ς) πρέπει να αποδειχθεί ότι δεν ανήκει εδώ, σε αντιδιαστολή με αυτό(ν) που ανήκει. Ο προσδιορισμός μάλιστα του ζητήματος με την αντίθετη φορά, ξεκινώντας από την περιγραφή αυτού που *ανήκει* και καταλήγοντας στον εντοπισμό εκείνου που

πρέπει να αποβληθεί, είναι μία ρηματική πρακτική που χρησιμεύει στην απόκρυψη ευθέων απορριπτικών τοποθετήσεων, οι οποίες θεωρείται ότι μπορεί να πλήξουν το κύρος και την αξιοπιστία εκείνου που μιλάει.

Ένα μέρος των απορριπτικών λόγων συντίθεται από αναφορές στην ιστορία της *περιοχής* και στο υψηλό κοινωνικό στάτους των κατοίκων της. Η περιοχή αναβιβάζεται σε σύμβολο της κοινωνικής θέσης και της επιτυχίας και επιλέγονταν ως τόπος κατοικίας για αυτόν ακριβώς τον λόγο. Η εγκατάσταση όχι μόνο *συμβόλιζε* αλλά και *υλοποιούσε* την κοινωνική ανέλιξη, ενσωματώνοντας το κοινωνικό γόητρο στο δομημένο περιβάλλον.

«Γνωρίζετε, ότι η περιοχή μας, ως άλλοτε πόλος έλξης φοιτητών, οικογενειών καλλιτεχνών, ανθρώπων της τέχνης και των γραμμάτων, επιχειρηματιών, ακόμη και περιπατητών, μετρά πλέον μηδενικά στην κυριολεξία ποσοστά;».¹²

«Αν σας πω ότι στην πλατεία ερχόμασταν από τον Πειραιά να φάμε παγωτό στου Μαλάμου; Ξακουστό. Κατεβαίνανε από την Κηφισιά. Η γειτονιά ήταν λουλούδι».¹³

«(...) ο νους μου γυρνά στα παλιά, τότε που η περιοχή μας ήταν μία από τις καλύτερες γειτονιές της Αθήνας».¹⁴

Μέσα από τη συμμετοχή σε μια κοινή ιστορία κοινωνικής ανέλιξης, η περιοχή φέρεται να εξασφάλιζε άλλοτε την κοινωνική ομοιογένεια των κατοίκων της. Πέρα από τις αναφορές στις «καλές» ή ακόμα στις «αστικές» οικογένειες, στην «κουλτούρα» και στον «ευγενή», «ήσυχο» τρόπο ζωής τους, η ομοιογένεια εκφράζεται ιδίως με τη νοσταλγία μιας απολεσθείσας κοινότητας στενών διαπροσωπικών σχέσεων, χωρίς αντιθέσεις και συγκρούσεις. Οι ανθρώπινες ποιότητες αυτής της κοινότητας διαπλέκονταν

¹² Κείμενο υπογραφών – ανοιχτή επιστολή των «Κατοίκων του Αγ. Παντελεήμονα» (Νοέμβριος 2008).

¹³ Συνέντευξη ακτιβιστών στον Κ. Καβουλάκο, Μάιος 2009.

¹⁴ Ι.Λ., «Άγιος Παντελεήμονας χθες και σήμερα», εφημ. Φωνή των Κατοίκων, φ. 2, σ. 5, Απρίλιος 2010.

άλλωστε με τις υλικές συνθήκες του τόπου, όπως αυτές αποτυπώνονται εμβληματικά σε ένα αστικό περιβάλλον που δεν έχει ακόμα αποκοπεί από τη φύση, στην αρχιτεκτονική των παλιών κτηρίων, στις «ανοιχτές πόρτες» των σπιτιών τη νύχτα, που σήμαιναν ότι δεν υπήρχε τίποτα να φοβηθεί κανείς.

«[Ο]ι παλαιότεροι κυρίως κάτοικοι, θυμούνται με νοσταλγία τους καθαρούς, δενδροφυτευμένους δρόμους, με τα παλιά δίπατα αρχοντικά τους, ακούν θαρρείς ακόμα τις χαρούμενες παιδικές φωνές να γεμίζουν το χώρο. Σιγά-σιγά ο χρόνος και ο πολιτισμός, εντός εισαγωγικών, αντικαταστήσανε τα όμορφα παλιά σπίτια με τερατόμορφες πολυκατοικίες, που όμως εξακολουθούσαν να στεγάζουν τις γνωστές αστικές οικογένειες, με την κουλτούρα και τον ήρεμο, καθαρό τρόπο ζωής τους».¹⁵

«Σπίτια επιβλητικά, διάροφα, με κήπους που μοσχοβολούσε το αγιόκλημα, τότε που οι κάτοικοι γνωρίζονταν μεταξύ τους».¹⁶

Η απόδοση επομένως μίας συλλογικής ταυτότητας σε εκείνους που θίγονται από την παρουσία των ξένων εξυπηρετείται από την κατασκευή ενός τόπου που, αν και μάλλον ασαφής ως προς τα όριά του, περιγράφεται ως η άμεση περιοχή κατοικίας τους. Αυτή η μικροκλίμακα ενός οικείου χώρου ένταξης συμπληρώνεται από μία επίσης σχετικά απροσδιόριστη κλίμακα χρόνου που αφορά το παρελθόν. Σε αυτήν εδώ την περιοχή κατοικούσαν μέχρι πρότινος επιτυχημένοι αλλά φιλήσυχοι άνθρωποι. Παρά την απροσδιοριστία του, ο συγκεκριμένος χωροχρονικός προσδιορισμός εξιδανικεύει την περιοχή για να καταδείξει στη συνέχεια το μέγεθος των πληγμάτων που επέφερε η έλευση των αλλότριων στοιχείων.

Στην περιγραφή της ιστορίας της κοινωνικής επιτυχίας και της ομοιογένειας αντιδιαστέλλεται η σημερινή κατάσταση, η οποία, αρκετά πέρα από

¹⁵ Ζ.Β, «Η ιστορία της περιοχής μας», εφημ. Φωνή των Κατοίκων, φ.1, σελ. 8, Φεβρουάριος 2010.

¹⁶ Ι.Λ., «Άγιος Παντελεήμονας χθες και σήμερα», ό.π.

το να αποτελεί απλή υποβάθμιση σε σχέση με το παρελθόν, περιγράφεται αποφασιστικά με τους όρους μίας κατάστασης πολιορκίας. Η απώλεια εκείνης της υλικής και κοινωνικής συνθήκης αποδίδεται απευθείας στους ξένους εισβολείς, οι οποίοι φέρνουν μαζί τους την παρακμή, σε όρους αισθητικής, ηθικής, κουλτούρας, υγιεινής. Ως αποτέλεσμα, οι άλλοτε περήφανοι κάτοικοι σήμερα φοβούνται για την ασφάλειά τους στους δρόμους και στα σπίτια τους, νιώθουν να καταρρέει το κύρος της περιοχής τους και τελικά να στιγματίζονται από το γεγονός αυτό.

«Όπου βλέπανε σπίτι ακατοίκητο, σπάγανε τις πόρτες, μπαίνανε μέσα, κάνανε δηλαδή επίταξη, είχε δεν είχε τουαλέτα το σπίτι αυτό, αποπατούσαν οπουδήποτε. Κοιμόντουσαν οπουδήποτε. Με ποντίκια και κατσαρίδες. Δεν τους ενδιέφερε».¹⁷ «Γνωρίζετε, ότι η μοναδική παιδική χαρά της περιοχής μας στην πλατεία του Αγίου Παντελεήμονα, παιδοκρατείται από μετανάστες που την καταστρέφουν και μάλιστα απειλούν και χειροδικούν στα ελάχιστα ελληνόπουλα»;¹⁸

«Μου λέγανε πώς είναι δυνατό να μένεις εκεί; Δεν φοβάσαι; Γιατί δεν μετακομίζεις; Υπονοώντας ότι μάλλον θα είμαι από πολύ φτωχή οικογένεια και πρέπει να ντρέπομαι για αυτό. Εγώ πλέον δεν λέω ότι οι γονείς μου μένουν στον Άγιο Παντελεήμονα. Ειδικά στη δουλειά δεν το λέω ποτέ».¹⁹

Φτάνοντας στο χρονικό σημείο της εισβολής, διαπιστώνουμε ότι τα ποικίλα πλήγματα αφορούν ταυτόχρονα τις συνθήκες ζωής στο εσωτερικό της περιοχής αλλά και τη θέση της στην κοινωνική ιεραρχία του ευρύτερου χώρου της πόλης. Η απώλεια της εξιδανικευμένης κοινότητας συνοδεύεται

---

¹⁷ Συνέντευξη ακτιβιστή στον Κ. Καβουλάκο, Μάιος 2009.

¹⁸ Κείμενο υπογραφών – ανοιχτή επιστολή της «Επιτροπής Κατοίκων του Αγ. Παντελεήμονα» (Νοέμβριος 2008).

¹⁹ Συνέντευξη πρώην κατοίκου στον Κ. Καβουλάκο, Ιούνιος 2009.

από την απώλεια του κύρους που η κατοίκηση εδώ κάποτε είχε στα μάτια των άλλων.

Είναι όμως ενδιαφέρον ότι ήδη στο σημείο της αναπαράστασης της εισβολής εμπλέκονται και μεγαλύτερες γεωγραφικές κλίμακες ένταξης/ αποκλεισμού. Αφενός εκείνη μιας εθνικής κοινότητας η οποία υποφέρει από τους ξένους εισβολείς, και αφετέρου εκείνη του διεθνούς πεδίου, όπου άλλοτε καταγγέλλεται η ανθελληνική στάση των ισχυρών κρατών της Ευρώπης που μετακυλύουν στην Ελλάδα το πρόβλημα της έλευσης των μεταναστών και άλλοτε διαπιστώνεται η αγεφύρωτη πολιτισμική και φυλετική διαφορά ανάμεσα σε «εμάς» και τους μετανάστες από μη-ευρωπαϊκές χώρες. Ας σημειωθεί ότι παρότι η κλίμακα του χώρου όπου κατοικεί το έθνος δεν εμφανίζεται ευθέως στις αναφορές σε αυτό που χάθηκε, γίνεται αντικείμενο επίκλησης μέσα από την επισήμανση της απειλής.

Από την άλλη πλευρά η ιδέα της εισβολής ανοίγει την προοπτική εντοπισμού ρηγμάτων εντός του επικαλούμενου εθνικού σώματος. Σε αντίθεση με την ειδυλλιακή αφήγηση της ομοιογενούς γειτονιάς, το εθνικό σώμα περιλαμβάνει και αυτούς που άνοιξαν την πόρτα στους εισβολείς ή τους υπερασπίζονται. Όχι παράδοξα, ο προσδιορισμός αυτών των εσωτερικών εχθρών είναι εμφανώς πολιτικός, έτσι ώστε να καταδεικνύει το γεγονός ότι και αυτοί είναι ξένοι προς την (μη-πολιτική, καθότι φυσική) κοινότητα των κατοίκων.

«Λυπηρό δε γεγονός αποτελεί η συνδρομή της Αστυνομίας στους 50-60 αναρχικούς που μαζεύτηκαν που αντί να τους διαλύσει, για μια ακόμη φορά τους ανέχτηκε υπερασπιζόμενη τους και όχι μόνο αυτό αλλά επιτέθηκε με χημικά κατά ηλικιωμένων κατοίκων της συγκέντρωσης μας που λίγο έλειψε να θρηνήσουμε θύματα».²⁰

---

²⁰ «Απάντηση κατοίκων Αγίου Παντελεήμονα στην Ελευθεροτυπία», Ιανουάριος 2009.

«ΟΙ ΘΛΙΒΕΡΟΙ ΑΝΤΙΡΑΤΣΙΣΤΕΣ ΤΟΥ ΑΝΤΑΡΣΥΑ ΚΑΙ ΤΟΥ ΣΥΡΙΖΑ, συνήγοροι και υπερασπιστές των αλλοδαπών φονιάδων και ληστών, επέλεξαν να επιτεθούν στους Έλληνες όπως πάντα, με την ΞΕΔΙΑΝΤΡΟΠΗ ΚΑΛΥΨΗ από τους ΑΛΗΤΕΣ ΛΕΡΕΣ ΕΡΓΑΤΟΠΑΤΕΡΕΣ ΤΗΣ ξεπουλημένης ΓΣΕΕ, πάρα την απαγόρευση του Δήμου και της Αστυνομίας για την συγκεκριμένη εκδήλωση».²¹

Ορίζοντας την περιοχή του προβλήματος

Στην «ανοιχτή επιστολή των Κατοίκων του Αγ. Παντελεήμονα» του Νοεμβρίου 2008 που αποτελεί το πρώτο καταγεγραμμένο συλλογικό κείμενο της τοπικής απορριπτικής δράσης, γίνεται αναφορά σε συγκεκριμένα γεωγραφικά όρια και πληθυσμιακά δεδομένα της *περιοχής*: «Στην ευρύτερη περιοχή μας, από τον Άγιο Παύλο Σταθμού Λαρίσης έως τον Άγιο Νικόλαο Αχαρνών και από την Πατησίων έως την Λιοσίων, ζουν περίπου 700.000 άνθρωποι». Η συνέχεια του κειμένου φανερώνει ότι η οριοθέτηση αυτή αντιστοιχεί σε μια «ευρύτερη περιοχή» η οποία κατά τους συντάκτες χαρακτηρίζεται από δυσανάλογη συγκέντρωση αλλοδαπών μεταναστών, καθώς «σηκώνει το μεγαλύτερο βάρος του πανελλήνιου (...) μεταναστευτικού φαινομένου», ενώ ταυτόχρονα «η αστυνόμευση (...) είναι στην κυριολεξία ανύπαρκτη, λόγω αδυναμίας του Αστυνομικού Τμήματος Αγίου Παντελεήμονα». Η επιλογή της κλίμακας γίνεται επομένως με κριτήριο κάποια αντικειμενική αναλυτική εγκυρότητα που εντοπίζει την παρουσία στον ίδιο τόπο δύο ήδη γνωστών θεμάτων, του «μεγάλου αριθμού αλλοδαπών» και της «αδυναμίας» της Αστυνομίας.

Πρόκειται για μία αποστασιοποιημένη γεωγραφική τοποθέτηση του προβλήματος και η χρήση του σχετικά ουδέτερου όρου «περιοχή», έστω και με την προσθήκη της κτητικής αντωνυμίας, είναι αρκετά ενδεικτική ως προς αυτό. Αντίθετα, στην απαρίθμηση των «τραγικών συνεπειών» που η παρουσία των μεταναστών έχει «για την τοπική κοινωνία», συναντούμε

---

²¹ «Δελτίο Τύπου των κατοίκων του Αγίου Παντελεήμονα για το Σάββατο 17/3», εφημ. Στόχος, 20/3/2012.

επιμέρους σημεία με ιδιαίτερη λειτουργική ή/και συμβολική αξία («ο περίβολος του μεγαλοπρεπούς ενοριακού Ιερού Ναού μας», «οι δρόμοι και οι πλατείες της περιοχής μας», «η μοναδική παιδική χαρά της περιοχής μας») που μεταφέρουν την κλίμακα της ανάλυσης στο πεδίο της καθημερινής εμπειρίας.

Στην πορεία εξέλιξης της συλλογικής απορριπτικής δράσης η κλίμακα της ανάλυσης δεν διατηρεί ανάλογη χωρική ακρίβεια. Ορισμένες φορές επεκτείνεται κάπως πιο αόριστα στις περιοχές κατοικίας του κέντρου της Αθήνας που φέρονται να πλήττονται από κοινού από την συγκέντρωση των μεταναστών. Αναζητώνται τότε και άλλα σημεία-σύμβολα, όπως δείχνουν και οι επιλογές ονοματοδοσίας άλλων εμφανιζόμενων «επιτροπών κατοίκων» (Αγίου Νικολάου, Πλατείας Βικτωρίας, Περιοχής Μουσείου). Η υπογραφή «Κάτοικοι και Επαγγελματίες 6^{ου} Διαμερίσματος» ακολουθεί την ίδια λογική, θέλοντας ενδεχομένως να κεφαλαιοποιήσει το ιστορικό των επιμέρους γεγονότων. Εκεί όπου η συντεταγμένη εμπλοκή της Χρυσής Αυγής συνοδεύεται από παραγωγή κειμένων, η κλίμακα της περιοχής μπορεί να υποβαθμίζεται μέσα στη μεγάλη ανάλυση για το απειλούμενο έθνος²², δεν λείπει ωστόσο και η προσπάθεια παράθεσης μιας σειράς «τοπικών επιτροπών».²³

Σε κάθε περίπτωση, η μέριμνα του πρώτου κειμένου για αποστασιοποιημένη αναλυτική τεκμηρίωση δεν είχε συνέχεια. Έπειτα από τις πρώτες συγκεντρώσεις, την αντιπαράθεση με την πολυώνυμη αντιρατσιστική πλευρά και τις επιτυχίες σε αυτή την αντιπαράθεση, οι λόγοι της απόρριψης επιλέγουν να επιμείνουν περισσότερο στο επίπεδο του καθημερινού βιώματος. Η έννοια της «γειτονιάς» εισάγεται έτσι στην ανά-

²² Π.χ. καμία τοπική αναφορά δεν υπήρχε στο κάλεσμα σε συγκέντρωση στις 23/9/2009 στην πλ. Αγίου Παντελεήμονα που εξελίχθηκε σε προεκλογική συγκέντρωση της Χρυσής Αυγής για τις δημοτικές εκλογές.

²³ Χαρακτηριστική η ηλεκτρονική αφίσα για τη «συγκέντρωση-διαμαρτυρία» στην Ομόνοια στις 9/5/2009, με την υπογραφή «Επιτροπές Ελλήνων Πολιτών για την Απελευθέρωση της Χώρας από τους Αλλοδαπούς Εισβολείς. <http://skeftomaste.ellhnika.blogspot.com/2009/04/9.html>

λυση, όχι μόνο ως ο τόπος όπου μπορεί να τεκμηριωθεί το πρόβλημα, αλλά και ως το ιδιαίτερο κοινωνικό πεδίο που ήδη δραστηριοποιείται επιτυχώς στην κατεύθυνση της λύσης. Είναι άλλωστε την ίδια στιγμή που ορισμένοι απορριπτικοί λόγοι φαίνονται να αποδεσμεύονται από την υποχρέωση συνομιλίας με τις αρχές, τοποθετώντας τη λύση στην επείγουσα συλλογική δράση της απόρριψης, όπως συνοψίζει ο υπότιτλος της *Εφημερίδας των Κατοίκων*²⁴: «Οργάνωσε στη γειτονιά σου τη δική σου ομάδα αντίστασης για να προστατέψεις την ελευθερία σου και τη δημο-κρατία μας».

Προσδιορίζοντας τη λύση

Ταυτόχρονα με τον προσδιορισμό του προβλήματος με βάση το ποιος ανήκει *εδώ* και ποιος *όχι*, οι απορριπτικοί λόγοι επιχειρούν να περιγράψουν τις κλίμακες όπου το πρόβλημα μπορεί να επιλυθεί και τις διαφορετικές δυνατότητες που υπάρχουν (ή την απουσία δυνατοτήτων) σε καθεμιά από αυτές. Στην προσπάθεια αυτή, αντιπαραβάλλει διαρκώς τις δυνατότητες των ίδιων των κινητοποιούμενων θιγόμενων κατοίκων στις δυνατότητες των επίσημων θεσμών.

Οι ευθύνες της εγκατάλειψης και της «γκετοποίησης» της περιοχής και των κατοίκων της αποδίδονται στις «αρχές» –σε μια σειρά από επάλληλες γεωγραφικές κλίμακες– και η έντασή τους ποικίλλει από την αδιαφορία και την ανικανότητα μέχρι την προδοσία. Πρώτα και κύρια υπεύθυνες είναι οι κυβερνήσεις, είτε με τη γενική έννοια της κεντρικής πολιτικής εξουσίας, είτε με την έννοια συγκεκριμένων οργάνων της δημόσιας διοίκησης και κυρίως συγκεκριμένων υπουργείων και της αστυνομίας. Η ευθύνη μεταβιβάζεται έπειτα προς τα κάτω, στη διοίκηση του Δήμου Αθηναίων η οποία αδυνατεί να παρέμβει ως προς την εικόνα των δημόσιων χώρων και τον έλεγχο των εμπορικών δραστηριοτήτων των μεταναστών. Από την άλλη μεριά μια υπερεθνική ηγεσία, εντοπισμένη στις Βρυξέλλες ή σε άλλα «διεθνή κέντρα», περιγράφεται ως απόμακρος πόλος εξουσίας που λαμβάνει

---

²⁴ Φ. 3, σ. 1, Μάιος 2010.

ανεξέλεγκτες αποφάσεις, οι οποίες εφαρμόζονται υποχρεωτικά σε εθνικό επίπεδο.

*«Δεν είστε σε θέση να προστατέψετε όχι μόνο την αξιοπρέπεια μας, την περιουσία μας, την διαβίωση μας αλλά ούτε την ίδια μας τη ζωή. Κατόπιν όλων αυτών, θεωρούμε απαράδεκτο τον εμπαιγμό των κατοίκων της περιοχής μας, από πλευράς του Υπουργείου και εσάς προσωπικά, προκλητική και εγκληματική την αδιαφορία σας και θεωρούμε ότι πλέον έχετε όλους τους κατοίκους ΑΠΕΝΑΝΤΙ ΣΑΣ».*²⁵

*«Αγωνιστείτε μαζί μας, κατά των φερεφώνων της παγκόσμιας αμερικανοποίησης, που στο όνομα μιας δήθεν προοδευτικότητας στηρίζουν όλους τους εθνικισμούς γειτόνων με επεκτατικές βλέψεις σε βάρος της χώρας μας».*²⁶

Η αδιαφορία, η ανικανότητα ή οι ύποπτες προθέσεις πολιτικών και διοικητικών παραγόντων καθιστούν τις επίσημες κλίμακες των βαθμίδων της διοίκησης αναξιόπιστες. Τότε είναι που οι απορριπτικοί λόγοι επιστρέφουν στην περιοχή (και μάλιστα συχνότερα στη «γειτονιά»), ως τον τόπο εκείνο όπου οφείλει να οργανωθεί η επίλυση του προβλήματος από τους ίδιους τους κατοίκους. Ο ρατσισμός γίνεται απόρριψη με την έννοια του πραγματοποιημένου αιτήματος απομάκρυνσης των εισβολέων, όπως αποτυπώνεται εμβληματικά στο κλείσιμο της παιδικής χαράς της πλατείας του Αγ. Παντελεήμονα Αχαρνών και στην εξασφάλιση της εθνοτικής καθαρότητας της ίδιας πλατείας και λίγο αργότερα της πλατείας Αττικής με ομάδες περιφρούρησης. Και αν καταρχήν αυτό μπορεί να φαίνεται σαν μια προσωρινή και αποσπασματική λύση που δεν λύνει –παρά μετατοπίζει– το τελικό μεγάλο πρόβλημα της παρουσίας των μεταναστών, αργότερα η αντίσταση στο άμεσο τοπικό προβάλλεται ως παράδειγμα προς μίμηση και

²⁵ Επιστολή των «Κατοίκων του Αγ. Παντελεήμονα» προς τον υφυπουργό Δημόσιας Τάξης, 6/3/2009.

²⁶ Αφίσα με υπογραφή «Κίνημα για Ελλάδα Πατρίδα Ελλήνων», Φεβρουάριος 2009.

καταβάλλονται προσπάθειες να επαναληφθεί το πείραμα της φυσικής απομάκρυνσης. Κάποιες στιγμές, αυτό που αποδείχθηκε πετυχημένο στο τοπικό επίπεδο προβάλλεται και ως το υπόδειγμα της λύσης συνολικά για ένα έθνος που βρίσκεται σε κατάσταση πολιορκίας. Πρόκειται επομένως για μια μετατόπιση της κλίμακας της ρύθμισης που υποστηρίζεται αποφασιστικά από το ιδίωμα της ένταξης και του αποκλεισμού.

«Ένα αποτέλεσμα είδαμε. Με την ανακατάληψη της πλατείας».²⁷

«Με τον ξεσηκωμό των κατοίκων οι σκληροί εγκληματίες το έβαλαν στα πόδια από τον Άγιο Παντελεήμονα. Μετακόμισαν στις γύρω περιοχές, όπως Κάτω Πατήσια, Κυψέλη, Άγιος Παύλος, Σεπόλια κ.α. Επίσης πολλοί λαθρομετανάστες άλλαξαν γειτονιά. Βέβαια, το πρόβλημα δεν λύνεται, αλλά ο καθένας μας έχει υποχρέωση να προστατεύσει τη γειτονιά του».²⁸

Η άμυνα στους εισβολείς στην άμεση «περιοχή μας» δείχνει ταυτόχρονα προς ένα δρόμο αποκατάστασης της απολεσθείσας κοινότητας. Έτσι η τοπική απορριπτική δράση συνδέεται με αφηγήσεις περί «αυτοοργάνωσης» των ελλήνων κατοίκων, ενώ η οικειοποίηση της πλατείας του Αγ. Παντελεήμονα και η αποκτημένη εθνοτική του καθαρότητα πανηγυρίζονται σε γιορτές που οργανώνονται στην πλατεία. Ο λόγος και οι πρακτικές της απόρριψης θυμίζουν σε αυτό το σημείο πολύ έντονα τα κινήματα πόλης όπως τα ξέρουμε τα τελευταία χρόνια (Καβουλάκος 2008), το λόγο και την πρακτική της οικειοποίησης και της συλλογικής χρήσης του δημόσιου χώρου, την καταγγελία των αρχών αλλά και την υπέρβασή τους μέσω εξωθεσμικής δράσης. Ωστόσο εδώ έχουμε να κάνουμε με συλλογικές χρήσεις που αποκλείουν τους γείτονες στη βάση της εθνοτικής και της φυλετικής διαφοράς και με μια κοινότητα που κινητοποιείται πανηγυρίζοντας τους φόβους της. Η βασισμένη στο παρελθόν επίκληση της κοινής

²⁷ Συνέντευξη ακτιβιστή στον Κ. Καβουλάκο, Μάιος 2009.

²⁸ Κ.Ν., «Τι σημαίνει για μένα ο Άγ. Παντελεήμονας», εφημ. Φωνή των Κατοίκων, φ. 2, σ. 4, Απρίλιος 2010.

ταυτότητας των κατοίκων ενισχύεται έτσι από την επίκληση ενός παρόντος έκτακτων συνθηκών.

«Εδώ είμαστε παλιά γειτονιά. Όλοι γνωστοί είμαστε μεταξύ μας. Αμέσως μπορείς να καλέσεις κόσμο γιατί γνωρίζομαστε και υπάρχει εμπιστοσύνη μεταξύ μας. Το πρόβλημα είναι μεγάλο και δεν σου αρνούνται».²⁹

«Όμως ο κόσμος μας, ο πολιτισμένος κάτοικος της περιοχής όλων των ηλικιών και πολιτικών πεποιθήσεων, τα παιδιά μας, επαναστάτησε...».³⁰

Κρυφή γοητεία

Όταν βρίσκονται αντιμέτωποι με σκιάδεις ρατσιστικές επιθέσεις που γίνονται κυρίως αντλήπτες στο πλαίσιο ιδιωτικών παθολογιών, οι αντιρατσιστικοί λόγοι επιχειρούν να μεταβάλουν την κλίμακα της ανάλυσης, φέρνοντας το ζήτημα στο φως του δημόσιου πεδίου. Όταν η ρατσιστική κινητοποίηση είναι ήδη δημόσια, δίπλα στις στρατηγικές αναπλαισιώσεις της κλίμακας (π.χ. ότι η μετανάστευση δεν είναι υπόθεση ενός μόνο εθνικού κράτους αλλά διεθνής ή ότι πέρα από τα δικαιώματα που απορρέουν από την ιδιότητα του πολίτη ενός εθνικού κράτους θα έπρεπε να κατοχυρώνονται και ανεξάρτητα δικαιώματα συμμετοχής σε τοπικές κοινότητες), υπάρχει και η στρατηγική της ηθικής και πολιτικής απαξίωσης του αντιπάλου: εκείνοι που κινητοποιούνται εναντίον των μεταναστών είναι τελικά ύποπτοι διασυνδέσεων με τον κόσμο της νύχτας, πράκτορες μυστικών υπηρεσιών, παρακρατικοί ή απλά φασίστες.

Όλα αυτά μπορεί να είναι σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό αλήθεια – και στην περίπτωση που εξετάστηκε εδώ, η φανερή εμπλοκή της Χρυσής Αυγής μιλάει από μόνη της. Ωστόσο η καταγγελία δεν αρκεί για να εξηγήσει

²⁹ Συνέντευξη ακτιβιστή στον Κ. Καβουλάκο, Μάιος 2009.

³⁰ Ζ.Β., «Η ιστορία της περιοχής μας», εφημ. Φωνή των Κατοίκων, φ.1, σελ. 8, Φεβρουάριος 2010.

πώς η ρατσιστική κινητοποίηση γίνεται γοητευτική πέρα από τη μερίδα των οπαδών της οργανωμένης βίας ή ακόμα πώς, εξαιτίας αυτής της γοητείας, τα όρια μεταξύ της απόρριψης ως στάσης και της απόρριψης ως δράσης γίνονται λιγότερο σαφή. Στο κείμενο αυτό επιχειρήθηκε μία συνοπτική περιγραφή των νοηματικών κατασκευών ενός τόπου όπου η ρατσιστική βία καθίσταται θελκτική.

Εκείνοι και εκείνες που επιλέγουν βίαιους τρόπους ρατσιστικής κινητοποίησης είναι συνήθως μειοψηφία. Η γοητεία όμως εκφράζεται και με τον τρόπο της αποδοχής της βίας, από τη μεριά της μη-βίαιης πλειοψηφίας, ως εύλογης λύσης ή έστω της αποδοχής των συνεπειών της. Με τον τρόπο αυτό, η ρατσιστική βία προστίθεται στον φόβο και την απόρριψη, ως καθημερινό και τετριμμένο συντακτικό στοιχείο του τόπου.

«Κάθε κινητοποίηση κάτι θα φέρει. Ίσως το σκεφτούνε και οι ίδιοι [οι μετανάστες] και πούνε πρέπει να αλλάξουμε κάπου συμπεριφορά».³¹

«Έχει καθαρίσει ο Αγ. Παντελεήμονας επειδή τους κυνηγήσανε. Τώρα ο Άγιος Παντελεήμονας έχει ηρεμήσει».³²

Στην ανάλυση του Β. Αράπογλου στον παρόντα τόμο αναδεικνύεται ξεκάθαρα η στενή σύνδεση ανάμεσα στον χωρικό στιγματισμό και τη χωρική εξιδανίκευση. Προβάλλοντας στους ξένους τους χειρότερους φόβους για τον ίδιο τους τον εαυτό, οι φορείς των απορριπτικών λόγων κατασκευάζουν περιοχές απόλυτης απέχθειας που είναι την ίδια στιγμή εξαιρετικά γοητευτικές, ως περιοχές αντίστασης μιας φαντασιακά αποκαθαρμένης ταυτότητας. Με την ορολογία του Sennett (2004), αυτή η αποκαθαρμένη ταυτότητα έχει το χαρακτήρα μιας εφηβικής καθήλωσης που επιζητά απλοποιημένα και αναγνωρίσιμα αστικά περιβάλλοντα για να νιώθει άνετα. Κυρίαρχες επιλογές, όπως η επαναφορά της ιδέας των στρατοπέδων συγκέντρωσης για τους «παράνομους» μετανάστες, οι νέες

³¹ Συνέντευξη κατοίκου στον Γ.Κ., Απρίλιος 2009.

³² Συνέντευξη κατοίκου στον Γ.Κ., Σεπτέμβριος 2009.

επιχειρήσεις μαζικών συλλήψεων, η εισβολή υγειονομικών όρων στο πολιτικό λεξιλόγιο και βέβαια η επίμονη αναπαραγωγή της «παρανομίας», μέσα από την άρνηση παραχώρησης δικαιωμάτων νόμιμης παραμονής, δείχνουν ότι στο δρόμο προς την ενηλικίωση υπάρχουν κακοί οδηγοί.

Βιβλιογραφικές αναφορές

Αράπογλου Β., 2012, «Κρίση στο κέντρο της Αθήνας: προνοιακές πολιτικές στην νεοφιλελεύθερη εποχή», στον παρόντα τόμο.

della Porta D., 2008, «Research on social movements and political violence», *Qualitative Sociology*, 31 (3), pp. 221-30.

Δίκτυο Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας, 2012 (21 Μαρτίου), «Παρουσίαση Αποτελεσμάτων Πιλοτικής Φάσης, 1.10.2011-31.12.2011», Αθήνα, http://www.unhcr.gr/fileadmin/Greece/News/2012/PRESS_21.3.2012.doc.

Καβουλάκος Κ., 2008, «Προστασία και διεκδίκηση δημόσιων χώρων: ένα κίνημα της πόλης στην Αθήνα του 21^{ου} αιώνα», στο Δ. Εμμανουήλ, Ε. Ζακοπούλου, Ρ. Κανταντζόγλου, Θ. Μαλούτας, Α. Χατζηγιάνη, (επιμ.), *Κοινωνικοί και χωρικοί μετασχηματισμοί στην Αθήνα του 21^{ου} Αιώνα*, Αθήνα, ΕΚΚΕ, σσ. 387-426.

Καβουλάκος Κ., 2012, «Κινήματα και δημόσιοι χώροι στην Αθήνα: χώροι ελευθερίας, χώροι δημοκρατίας, χώροι κυριαρχίας», στον παρόντα τόμο.

Καβουλάκος Κ., Κανδύλης Γ., 2010, «Τοπική αντιμεταναστευτική δράση και αστική σύγκρουση στην Αθήνα», *Γεωγραφίες*, 17, σσ. 105-109.

Καβουλάκος Κ., Κανδύλης Γ., 2012, «Νέες μορφές αστικής σύγκρουσης στην Αθήνα: το πολιτικοκοινωνικό πλαίσιο, ο λόγος και οι πρακτικές απόρριψης των μεταναστών», στο Α. Αφουξενίδης, (επιμ.), *Ανισότητα στην εποχή της κρίσης: Θεωρητικές και εμπειρικές διερευνήσεις*, Αθήνα, Προπομπός, σσ. 79-

100.

- Καλαντζοπούλου Μ., Κουτρολίκου Π., Πολυχρονιάδη Κ., 2011, «Ο κυρίαρχος λόγος για το κέντρο της Αθήνας», εισήγηση στην εκδήλωση της ερευνητικής ομάδας Encounter Athens, «Ποιά «κρίση» στο κέντρο της Αθήνας; Κριτικός λόγος και διεκδικήσεις για μία δίκαιη πόλη», ΕΜΠ, 16/5/2011, <http://encounterathens.files.wordpress.com/2011/05/encounter-logos-15052011.pdf>.
- Kandylys G., Kavoulakos K., 2011, «Framing urban inequalities: racist mobilization against immigrants in Athens», *Greek Review for Social Research*, 136 C, pp. 157-176.
- Koopmans R., 1996, «Explaining the rise of racist and extreme right violence in Western Europe. Grievances or opportunities?», *European Journal of Political Research*, 30 (2), pp. 185-216.
- Koopmans R. and Statham, P., 1999, «Ethnic and civic conceptions of nationhood and the differential success of the extreme right in Germany and Italy», in M. Giugni, D. McAdam and C. Tilly, (eds), *How social movements matter*, Minneapolis, University of Minnesota Press.
- Kurtz H., 2003, «Scale-frames and counter scale-frames. Constructing the problem of environmental justice», *Political Geography*, 22, pp. 887-916.
- Martin D., 2003, ««Place-framing» as place making: Constituting a neighborhood for organizing and activism», *Annals of the Association of American Geographers*, 93 (3), pp. 730-750.
- McCann E., 2003, «Framing space and time in the city: Urban policy and the politics of spatial and temporal scale», *Journal of Urban Affairs*, 25 (2), pp. 159-178.
- Meyer D. and Staggenborg S., 1996, «Movements, countermovements, and the structure of political opportunity», *The American Journal of Sociology*, 101 (6), pp. 1628-1660.

- Sennett R., 2004, *Οι χρήσεις της αταξίας. Προσωπική ταυτότητα και ζωή της πόλης*, Αγρίνιο, Τροπή.
- Snow D., Rochford E. B., Worden Jr, S. K., Benford R. D., 1986, «Frame alignment process, micromobilization, and movement participation», *American Sociological Review*, 51 (4), pp. 464-481.
- Sparks R., Girling E. and Loader I., 2001, «Fear and everyday urban lives», *Urban Studies*, 38 (5-6), pp. 885-898.
- Zald M. and Useem B., 1987, «Movement and countermovement interaction: Mobilization, tactics, and state involvement», in M.N. Zald and J. McCarthy, (eds), *Social movements in an organizational society*, New Brunswick, Transaction Publishing, pp. 247-272.